

Αυτονομία, νόμος και πρακτικός λόγος: Κατευόδιο στον Joseph Raz

Εφημερίδα των Συντακτών, 8/6/2022

Η φιλοσοφία του δικαίου του 20ου αιώνα σημαδεύτηκε από τέσσερις νομικούς: τον Αυστριακό Hans Kelsen, τον Άγγλο Herbert Hart, τον Αμερικάνο Ronald Dworkin και τον Ισραηλινό Joseph Raz. Ο Raz, ο τελευταίος μεγάλος φιλόσοφος αυτής της γενιάς, δίδαξε στην Οξφόρδη για το μεγαλύτερο μέρος της καριέρας του και πέθανε πρόσφατα σε ηλικία 83 ετών. Η μεγαλύτερη επιστημονική του συνεισφορά ήταν η σύνδεση του νόμου και της νομικής αυθεντίας [legal authority] με τον πρακτικό λόγο.

Ο θετικισμός του Raz

Ο Raz συνέχισε το πρόγραμμα του νομικού θετικισμού του Kelsen και του Hart. Οι θετικιστές υποστηρίζουν ότι το περιεχόμενο και η ισχύς του νόμου δεν εξαρτάται από ηθικές προκείμενες ή επιχειρήματα. Ωστόσο, αντίθετα με τον Kelsen, ο Raz δεν βάσισε αυτή την ηθική αδιαφορία του νόμου σε κάποια μορφή ηθικού υποκειμενισμού ή σχετικισμού. Αντίθετα, ο Raz υποστήριξε συστηματικά την αντικειμενικότητα της ηθικής και του πρακτικού λόγου: χρειαζόμαστε τον νόμο ακριβώς επειδή έχουμε αντικειμενικούς λόγους να πράττουμε.

Ο λόγος ύπαρξης του νόμου, με άλλα λόγια, είναι να υπηρετεί τον ορθό πρακτικό λόγο. Αυτό ήταν ένα κεντρικό επιχείρημα του σημαντικότερου βιβλίου του Raz, το *The Morality of Freedom*.

Νόμος και πρακτική αυθεντία

Μοιάζει με παράδοξο ότι ένας θετικιστής υποσκελίζει τον νόμο στον πρακτικό λόγο, ή μάλλον, στους πρακτικούς λόγους, δηλαδή τους αντικειμενικούς λόγους που έχουμε να κάνουμε πράγματα—να κάνουμε αξιόλογες επιλογές, να φέρνουμε σε πέρας ορθολογικά πλάνα ζωής, κλπ. Αλλά η θέση είναι απόλυτα συνεπής.

Στο πλαίσιο αυτού του επιχειρήματος, ο Raz ανακάλυψε ότι η έννοια της νομικής αυθεντίας συνεπάγεται λόγους δεύτερης τάξης, δηλαδή λόγους να πράττουμε για λόγους καθώς και λόγους να αντικαθιστάμε τους δικούς μας πρακτικούς συλλογισμούς με τους συλλογισμούς της αυθεντίας. Μπορεί να πετύχω καλύτερα αυτό που έχω ανεξάρτητο λόγο να κάνω αν το κάνω ακολουθώντας την αυθεντία και όχι τον δικό μου πρακτικό συλλογισμό. Αρκεί η αυθεντία να υπηρετεί καλύτερα τους λόγους που ήδη έχω.

Έτσι, ακόμα και μια κοινωνία αγγέλων χρειάζεται την πρακτική αυθεντία, για λόγους που σχετίζονται με προβλήματα συλλογικής δράσης και εξειδικευμένης γνώσης.

Αυθεντία και αυτονομία

Πώς όμως πράττω αυτόνομα αν κάνω αυτό που μου λένε επειδή μου το λένε; Εδώ η ατομική αυτονομία μοιάζει να συγκρούεται με τις απαιτήσεις της πρακτικής αυθεντίας, ακόμα κι αν αυτό που απαιτείται προάγει τους σκοπούς μου. Από αυτό προκύπτει ότι η ατομική αυτονομία είναι ασύμβατη με τη νομική αυθεντία και άρα με τη κρατική εξουσία. Αυτό είναι, συνοπτικά, το επιχείρημα του φιλοσοφικού αναρχισμού.

Όμως ο φιλοσοφικός αναρχισμός είναι λανθασμένος. Ο Raz έδειξε ότι η πρακτική αυθεντία όχι απλά δεν συγκρούεται με την ατομική αυτονομία, αλλά η πρώτη μπορεί να είναι έκφραση της δεύτερης.

Αν, για παράδειγμα, έχω λόγο να περάσω απέναντι εύκολα και χωρίς ρίσκο, τότε θα πετύχω τον σκοπό μου καλύτερα αν κάνω αυτό που μου λέει ο τροχονόμος. Μάλιστα, δεδομένου του λόγου που έχω να περάσω απέναντι, έχω λόγο να κάνω αυτό που λέει ο τροχονόμος επειδή το λέει, στο βαθμό που η αντικατάσταση του δικού μου συλλογισμού από τον δικό του θα με βοηθήσει να πράξω καλύτερα για τους λόγους που ήδη έχω. Με άλλα λόγια, ένας τρόπος να πράξω αυτόνομα είναι να πράξω για λόγους δεύτερης τάξης, υιοθετώντας τον τροχονομικό συλλογισμό.

Σε αυτή τη περίπτωση, λέει ο Raz, ο τροχονόμος έχει νομιμοποιημένη πρακτική αυθεντία. Και αυτή η μορφή επιχειρηματολογίας, με τη σειρά της, μπορεί να χρησιμοποιηθεί για τη δικαιολόγηση διάφορων δημοκρατικών θεσμών πέρα από την κρατική εξουσία.

Αλλά η φιλοσοφική διάνοια του Raz δεν περιοριζόταν σε ζητήματα πολιτικής και δικαιοϊκής φιλοσοφίας. Η επιστημονική του συνεισφορά εκτεινόταν από την οντολογία και

επιστημολογία του πρακτικού λόγου μέχρι την ηθική φιλοσοφία. Ως διδακτορικός φοιτητής πήγαινα στο σεμινάριο ηθικής φιλοσοφίας που έδινε ο Raz στο κολλέγιο Balliol της Οξφόρδης. Σε ένα από αυτά μίλαγε για ηθικά προβλήματα σχετικά με τη γήρανση και τον θάνατο.

Εκεί υποστήριζε, μεταξύ άλλων, ότι η ζωή κάποιου μπορεί να γίνει καλύτερη αν πεθάνει καλύτερα. Άρα κάποιος μπορεί εύλογα να προετοιμαστεί για τον θάνατό του, όπως προετοιμάζεται για την ολοκλήρωση ενός σεμιναρίου ή μιας γαμήλιας τελετής. Στο τελευταίο σεμινάριο του έκανα μια πρόχειρη ερώτηση, στην οποία ο Raz απάντησε “αυτό είναι απλά έκφραση διαφωνίας, δεν συνιστά ένσταση.” Και προχώρησε στην επόμενη ερώτηση. Μετά την ολοκλήρωση του σεμιναρίου, όταν επέμεινα, μου είπε ότι δεν είχα προετοιμαστεί σωστά. Μου πήρε ώρα να καταλάβω ότι δεν αναφερόταν μόνο στην αξία ενός σεμιναρίου, αλλά στην αξία μιας ζωής.